

ZƏNGİLƏN RAYONUNDA YERLİ HİBRİD QARĞIDALI ƏKİNLƏRİNİN APARILMASININ PERSPEKTİVLƏRİ

Həlimə Məmmədova

*Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi Əkinçilik Elmi Tədqiqat İnstitutu,
01helime@gmail.com*

Qarğıdalı bitkisi (*Zea mays* L.) dünya əkinçiliyində əkin sahəsinə və məhsuldarlığına görə öz liderliyini saxlamaqdadır. Qarğıdalı buğda, arpa və vələmirdən fərqli olaraq daha yüksək yem vahidinə (1,34) malikdir. Qarğıdalı dəni bütün növ heyvanlar üçün yem kimi istifadə oluna bilər. Bundan başqa, dünya ölkələri son illər qarğıdalının biokütləsindən ucuz başa gələn bioetanol istehsalına üstünlük verməkdədirlər. 2019-cu ildə dünyada qarğıdalı əkinlərinin sahəsi 192 mln ha təşkil etmişdir. Bu isə 2018-ci ilə müqayisədə 3 mln ha artıqdır. Azərbaycanda isə dənlilik qarğıdalının əkin sahəsi 2013-cü ildə 38646 ha-dan, 2021-ci ildə 32156 ha-a qədər azalmışdır. Bu azalma əsasən hibrid qarğıdalı toxumlarına olan tələbatın bütövlükdə idxal hesabına ödənilməsi və qiymətlərinin yüksək olması, ölkədə iqlim dəyişmələri ilə bağlı yüksək temperatur göstəriciləri və su qıtlığı, qarğıdalının sənayeləşdirilməsinə dair məsələlərin tam həll olunmaması, satışındakı problemlərlə əlaqədardır.

Yuxarıda göstərilən səbəblərin aradan qaldırılması üçün alternativ yolların seçilməsi zərurəti yaranmışdır. İşğaldan azad edilmiş torpaqların məhsuldar olması, bu bölgədə çoxlu sayda çay və sututarların mövcudluğu burada qarğıdalı əkinlərinin aparılması üçün münbit şərait yaradır. Hələ işğaldan əvvəl Zəngilan rayonunda böyük ərazilərdə qarğıdalı əkinləri aparılırdı. Buna səbəb rayonun Kiçik Qafqaz dağ silsiləsinin cənub-şərqində, Araz çayının sol sahilində yerləşməsidir. Burada geniş ərazilərdə qarğıdalı əkinlərinin aparılması üçün bütün şərait vardır. Təsədüfi deyildir ki, məhz bu bölgədə artıq 2021-ci ildən bir neçə yerli şirkət tərəfindən 150 ha ərazidə "Pioner" şirkətinə aid hibrid qarğıdalı əkilir və keçən ilin məhsuldarlığı 4-5 ton arasında dəyişmişdir.

Son illər Əkinçilik Elmi-Tədqiqat İnstitutunda həyata keçirilən tədqiqatlar nəticəsində artıq 200-ə yaxın yerli hibrid qarğıdalı xətti əldə olunmuşdur. 2019-cu ildə həyata keçirilmiş "Azərbaycanda hibrid qarğıdalı toxumçuluğunun təşkili" layihəsi çərçivəsində ölkədə ilk dəfə olaraq innovativ Double haploid metodu seleksiyaya inteqrasiya edilərək yeddi hibrid xətti alınmışdır. *In vivo* Double haploid metodu qarğıdalı hibridlərinin asan, sürətli və ucuz əldə edilməsinə şərait yaradır (Röber, Gordilio, Geiger, 2005). Hazırda bu metodla əldə etdiyimiz xətlərin çarpazlaşdırılması və hibrid almaq istiqamətində tədqiqatlar aparılır. İkinci tədqiqat qarğıdalıda sitoplazmatik erkək sterillikdən, yəni CMS (Cytoplasmic male sterility) xüsusiyyətindən istifadə edərək yeni hibridlərin alınması yönündə aparılmışdır. İlk dəfə CMS 1933-cü ildə Emerson və Rici tərəfindən toplanmış Cənubi Amerika qarğıdalı sortlarında aşkar edilərək bu xüsusiyyətin yalnız sitoplazma yolu ilə nəsillərə keçməsi təsbit edilmişdir. N.İ.Vavilov adına Ümumrusiya Bitki Genetik Ehtiyatları İnstitutunun CMS testerləri ilə ölkəmizin qarğıdalı fonduna aid 78 genotip arasında Nalçik şəhərində "Otbor" MMC-nin təcrübə ərazisində aparılmış hibridləşmə nəticəsində 150-yə qədər hibrid alınmışdır. 2020-2021-ci illərdə Rusiya Federasiyasının 3 fərqli torpaq-iqlim şəraitində (Maykop, Nalçik, Uzaq Şərq), 2022-ci ildə isə ölkəmizdə bu hibridlərin ekoloji sınaqları uğurla həyata keçirilmişdir. Həmin hibridlərin Zəngilan bölgəsində sınaqlarının aparılmasını məqsədəuyğun hesab edirik.